

Ewelina Maria Kostrzewska

Historyk i cyberprzestrzeń.
Prezentacja opracowania źródłowego
Profesora Tadeusza Epszteina pt.
Własność ziemska na Ukrainie w
1860 r. w "Statystyce" Andrzeja
Grabianki, Warszawa, 20 stycznia
2014 r.

Przegląd Nauk Historycznych 13/1, 308-311

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

muzeach Rosji, które je mają w swoich zbiorach. Chodzi o pogrzebowe maski znalezione przez archeologów podczas wykopalisk na terytorium współczesnej Chakasji. Badacze odnoszą je do kultury taszykskiej (I–V wieki naszej ery). Pozwalają one wyobrazić sobie wygląd dalekich przodków. Oprócz fotografii zaprezentowano kilka oryginalnych masek ze zbiorów Muzeum Chakaskiego Uniwersytetu Państwowego im. Katanowa oraz Minusińskiego Regionalnego Muzeum Krajoznawczego im. Martjanowa.

Pobyt referentów w Szuszenskoje zakończyła autokarowa wycieczka do Sajano-Szuszenskiej Elektrowni Wodnej i do Muzeum Iwana Jarygina w miejscowości Sizaja.

ALBIN GŁOWACKI
UNIwersytet Łódzki*

**Historyk i cyberprzestrzeń.
Prezentacja opracowania źródłowego Profesora
Tadeusza Epszteina pt. *Własność ziemska na
Ukrainie w 1860 r. w „Statystyce” Andrzeja
Grabianki, Warszawa, 20 stycznia 2014 r.***

Jednym z kluczowych zagadnień współczesności jest percepcja kulturowego dziedzictwa w warunkach szybkich przemian cywilizacyjnych oraz nowych technologii. Z problemem takim w innym czasie historycznym i w różnych kontekstach, w sposób szczególny zmagali się ziemianie doby zaborów. Podążając tym tropem można powiedzieć, że tradycja i nowoczesność były motywu przewodnim, jaki towarzyszył prezentacji elektronicznej książki znanego historyka dziejów ziemiaństwa, Tadeusza Epszteina, zatytułowanej *Własność ziemska na Ukrainie w 1860 r. w „Statystyce” Andrzeja Grabianki*.

Publikacja ta, umieszczona w Repozytorium Cyfrowym Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN, została przedstawiona przez Autora podczas spotkania zorganizowanego 24 stycznia

* Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Polski i Świata po 1945 r.

2014 r. pod auspicjami Dyrekcji Instytutu oraz w jego siedzibie. Wśród zaproszonych i licznie zgromadzonych uczestników znajdowali się reprezentanci różnych ośrodków oraz dyscyplin naukowych, a także środowisk opiniotwórczych, co odzwierciedlało ideę przygotowanego w latach 2011–2014 projektu utworzenia ponadregionalnego Repozytorium Cyfrowego Instytutów Naukowych (RCIN). Nowatorski charakter tego przedsięwzięcia akcentował w inauguracyjnym wystąpieniu prof. dr hab. Wojciech Kriegseisen – Dyrektor IH PAN. Z kolei ogólne założenia projektu oraz prace realizowane w jego ramach na forum Instytutu omówiła kierująca nimi dr Aleksandra Czapelska. Podsumowując działalność RCIN w IH PAN przypomniawszy, że polega ona nie tylko na zdigitalizowaniu posiadanych materiałów archiwalnych, lecz także współczesnej literatury naukowej obejmującej różne dziedziny i nurty badawcze. Zgodnie bowiem z założeniem inicjatorów utworzenia Repozytorium Cyfrowego, które skupia 16 instytutów wraz z funkcjonującymi przy nich bibliotekami, podstawowym zadaniem pozostaje konsolidacja i modernizacja infrastruktury naukowo-badawczej oraz informacyjnej poszczególnych jednostek organizacyjnych. Przedstawienie ich zbiorów i dorobku w formie cyfrowej, zdaniem realizatorów projektu, zaowocuje promocją polskiej nauki, historii i kultury na świecie. Przyczyni się również, na co zwracała uwagę w swoim wystąpieniu dr A. Czapelska, do rozszerzenia kręgu użytkowników zasobów Biblioteki i przekroczenia bariery pewnej hermetyczności otaczającej dotychczas naukowe publikacje. Objęte prawami autorskimi, mogą być systematycznie udostępniane czytelnikom bibliotek cyfrowych po uzyskaniu licencji od ich posiadaczy.

Listę owych publikacji umieszczonych w Repozytorium Cyfrowym IH PAN rozpoczyna wspomniana już książka T. Epszteina, przedstawiona przez Autora jako praca otwarta na dalsze uzupełnienia czy odautorskie komentarze. Ten prekursorski zamysł, możliwy do podjęcia dzięki nowej formie przekazu, spotkał się z żywym zainteresowaniem uczestników prezentacji, której przedmiotem był pozostawiony w źródłowej spuściźnie dokument, czyli owa tytułowa *Statystyka* Andrzeja Grabianki (1823–1883). Jego twórca, lub współtwórca, wywodził się ze szlacheckiej społeczności ziemian kresowych – na Podolu zarządzał rodzinnymi majątkami i zajmował się rolnictwem. Podobnie jak wielu innych przedstawicieli swojego środowiska, nie odnosił na tym polu sukcesów, ale wybijał się z otoczenia poglądami i aktywnością publiczną. W świetle opinii mu współczesnych przytoczonych przez Profesora Epszteina, nie zyskał

jednak rangi autorytetu i był postacią kontrowersyjną. Pomimo krytycznych uwag, a często wręcz pomówień kierowanych pod jego adresem, w swoich ocenach rzeczywistości czy politycznych koncepcjach często nie odbiegał od przedstawicieli ówczesnego pokolenia ziemian z guberni ukraińskich. W wielu punktach bliski im mentalnie, w szeregu innych różnił się od nich. Związany z tradycją, kulturowym i narodowym dziedzictwem przodków, w zderzeniu z nowymi prądami cywilizacyjnymi sądził, że należy ją łączyć z możliwościami unowocześniania życia społecznego i gospodarczego. Osią, wokół której budował swoje koncepcje i podejmował działalność, była newralgiczna wówczas sprawa chłopska. Odziedziczony w rodowym przekazie, a zarazem charakterystyczny dla ziemian kresowych model patriarchalnych relacji z włościanami, Grabianka zespałał z gloszoną potrzebą przeprowadzenia na Ukrainie reform agrarnych. Wbrew opiniom znacznej części otaczającego go środowiska, preferującego system czynszowy, był zwolennikiem uwłaszczenia z zachowaniem wpływów ziemiaństwa na mieszkańców wsi. Przygotowywał własne projekty reform, które przedstawiał władzom rosyjskim, a jednocześnie w imię narodowej sprawy – przeciwko nim konspirował. Przekonanie o konieczności modernizowania tradycyjnej gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej zaprowadziło Andrzeja Grabiankę do pracy w powołanej w 1859 r. Komisji Redakcyjnej przygotowującej projekt reformy włościańskiej w Rosji.

W okresie urzędowania w Komisji, wspólnie z gronem współpracowników przygotował zestawienie dotyczące własności ziemskiej w trzech guberniach ukraińskich: kijowskiej, podolskiej i wołyńskiej. Opracowanie to, znane jako *Statystyka*, stanowić miało narzędzie do przeprowadzenia reformy agrarnej jaką w państwie carów, wraz z jego zachodnimi guberniami, ostatecznie ogłoszono ukazem z dnia 19 lutego 1861 r.

Statystyka jest świadectwem dyskusji nad jej kształtem, a jednocześnie obrazem wielkiej własności, jaki po zamknięciu przywoływanych wątków biograficznych jej twórcy uczestnikom warszawskiego spotkania zaprezentował Profesor Epsztein. W konfrontacji z innymi źródłami oraz ustaleniami literatury, przy wsparciu własnych obliczeń i sporządzonych tabel przedstawiany obraz przybierał różne barwy: widoczne stawały się jego cienie i blaski. Dzięki nim użytkownicy cyfrowych bibliotek będą mogli odczytać nazwy nie tylko kilku tysięcy zapomnianych miejscowości z ukraińskich ziem kresowych, ale też nazwiska właścicieli majątków, stan ich posiadania, narodowość.

Źródłowa edycja *Statystki* A. Grabianki ma charakter dwujęzyczny – rosyjsko-polski, co z jednej strony odzwierciedla uwarunkowania i klimat epoki, z drugiej nadaje książce szczególną wartość. Dla historyków zainteresowanych tematyką gospodarczo-społeczną tego regionu bardzo cenne są również zaczerpnięte ze *Statystyki* i przygotowane przez Profesora wykazy dotyczące liczby i kategorii chłopów zamieszkałych w majątkach ziemskich.

Przedstawiona przez Tadeusza Epszteina elektroniczna wersja publikacji z konieczności odnosiła się do wybranych problemów. Zarówno ich tematyka, jak i forma przekazu stały się przedmiotem dyskusji, szczególnie ożywionej w przypadku opinii o miejscu naukowej literatury w cyberprzestrzeni. Entuzjaści i sceptycy zgodnie podkreślali walory opracowania, a także unikatowy charakter dokumentu źródłowego, który stał się jego podstawą. Docenili również gotowość podjęcia swoistego eksperymentu wpisanego w nowoczesność społeczeństwa sieciowego, chociaż nie brakowało kierowanych do Autora pytań o termin ukazania się publikacji na wydawniczym rynku. Wydaje się jednak, że wraz z tabletem i pendrivem coraz bardziej realna jest wizja osobistych bibliotek noszonych w kieszeni. Wobec podobnych perspektyw tym bardziej istotna jest dbałość o przenoszenie w wirtualną przestrzeń ważnych publikacji dokumentujących osiągnięcia naukowe. Nie tylko bowiem kształtują one nasze wyobrażenia o przeszłości stale obecnej w różnych formach przekazu, charakterystycznych dla współczesnej cywilizacji multimedialnej, lecz także stanowią antidotum na pojawiające się diagnozy mówiące o atrofii pamięci historycznej. Nie sposób ich ignorować, a w dążeniu do ochrony kulturowego dziedzictwa nie wolno też pomijać często oczekującej na reinterpretację ziemiańskiej spuścizny, z jej bagażem historycznych legend. Niepokój historyka o percepcję tradycji koić może świadomość, że w wypełnionej tekstami cyberprzestrzeni umieszczają kolejne. W tym kontekście prezentacja elektronicznej książki Profesora Epszteina oraz inicjatywa IH PAN, nabierają wagi szczególnej. Aktualne jednak pozostaje pytanie: na ile możliwe jest integralne, interdyscyplinarne podejście do kulturowego przekazu z przeszłości.

EWELINA MARIA KOSTRZEWSKA
UNIwersytet Łódzki*

* Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Polski XIX wieku.